

ZRINSKI – dio jedne grane hrvatskog plemićkog roda Bribirski. Grgur Bribirski je u ime maloljetnog Jurja 31. VII. 1347. predao kralju Ludoviku I. Anžuvincu Ostrovicu s Lučkom županijom u zamjenu za «utvrdu zvanu Zrin u zemlji Slavoniji» sa svim pripadnostima i pravima te posjede Pedalj i Stupnicu nedaleko od Zrina. On se preselio u Zrin u Pounju i utemeljio plemićku obitelj Zrinski, koja je dobila ime po zamijenjenom posjedu. Prema Zrinu se Juraj I. (1346-1361.) nazvao Zrinski. Do kraja 15. stoljeća rod Zrinskih se nije previše isticao. Zrinski su njegovali veze sa preostalim članovima roda Bribirskih pa su potpisivali ugovore o međusobnom nasljeđivanju posjeda. Jurjev sin Pavao I. (1357-1410.) proširio je obiteljske posjede te ih podijelio sa svojim sinovima Petrom I. (1400-oko 1440.) i Nikolom I. (umro 1439.). Petar I. je potkraj života ponovo okupio posjede Zrinski i proširio, a uz to je naslijedio posjede Jakova Bribirskog. Njegov sin Petar II., koji je 1493. poginuo na Mohačkom polju, 1463. je od kralja Matijaša Korvina dobio kraljevsku povlasticu kojom je na svojim posjedima mogao iskorištavati rudu bez plaćanja podavanja što je omogućilo uspon rudnika u Gvozdanskom (na Zrinskoj gori) i povećanje prihoda obitelji. Petrov sin Nikola III. (1489-1534.) se povezao s uglednim plemićem Ivanom Karlovićem te oženio njegovu kćer Jelenu i započeo uspon. S obitelji Karlović Zrinski su 1509. i 1521. napravili ugovore o nasljeđivanju pa su Zrinski, nakon smrti Ivana Karlovića 1531. stekli njegove posjede, koji su bili prostraniji od njihovih.

Nikolu III. su naslijedili sinovi Nikola IV. (o. 1508-1566) i Ivan (umro 1541.). Zrinski posjedi u Pounju su postali ugroženi nakon osmanskog zauzimanja Jajačke banovine 1528. Nikola III. je još 1524. predao nadvojvodi Ferdinandu utvrde Novigrad i Dobru Njivu, a 1527. je sudjelovao u izboru Ferdinanda za hrvatskog kralja. Nikolini sinovu su se isprva dvoumili između davanja podrške Ferdinandu ili Ivanu Zapolji, a naposljetku su se odlučili dati podršku Habsburgovcima. Zrinskima je interesu bilo imati jakoga vladara, a lojalnost Habsburgovcima im je donijela uspon. Zrinski su svoju snagu temeljili i na rudnicima u Pounju koji su im omogućavali podizanje obrane Pounja na višu razinu. No braća Zrinski su istovremeno sa jačanjem obrambenog sustava razvijala i dogovorni odnos s Osmanlijama, kojima su plaćali godišnji tribut te im dopuštali da slobodno prolaze preko njihovih posjeda. Nakon što su 1539. na nagovor bečkog dvora u Kostajnici ubili Ivana Katzianera, zbog toga jer je surađivao s Osmanlijama, braća Zrinski su promijenili svoj odnos prema Osmanlijama, koji su 1540. napali njihove posjede u Pounju. Nikola IV. i Ivan su odlučno odbili taj osmanski napad te od tada počinje razdoblje u kojem su se Zrinski kontinuirano borili protiv Osmanlija.

Nikola IV. je 1542. pobijedio Osmanlije kod Budima te stekao kraljevo povjerenje koje je rezultiralo njegovim postavljanjem na banski položaj koji je zadržao do 1556. kada se svojevolumeno povukao jer nije bio zadovoljan sredstvima za obranu kojima je raspolagao. On je 1561. postao kapetan u Sigetu, a zatim glavni kapetan u ugarskom Prekodunavlju, a poginuo je 1566. braneći utvrdu Siget. Nikola IV. nije uspio sačuvati stare posjede Zrinskih. Osmanlije su 1556. zauzele Kostajnicu, jednu od najvažnijih točaka u obrambenom sustavu, a nakon toga opustošili i 1570-tih godina zauzeli ostale zrinske pounjske posjede. Zrinski su u međuvremenu stekli nove posjede (1541. posjede obitelji Bradač oko Ladomerca i Paukovca, a 1546. Međimursko vlastelinstvo) pa ih osmanski prodori u Pounje nisu previše oslabili. Nikola IV. se 1543. oženio Katarinom Frankapan te su mu prema ugovoru iz 1544., u slučaju izumiranja ozaljske grane Frankapana, trebali pripasti njihovi posjedi koji su bili dvostruko vredniji od zrinskih imanja. Katarina je bila sestra kneza Stjepana Frankapana, posljednjeg predstavnika ozaljske grane Frankapana. Stjepanovom smrću 1577. sinovi Nikole IV. su formalno naslijedili veći dio frankapanskih posjeda (Ribnik, Brod, Ozalj, Dubovac te u Vinodolu).

U vrijeme Nikole IV. rod Zrinskih je, zahvaljujući planskom prikupljanju posjeda i pozorno vođenoj ženidbeno-nasljednoj politici najmoćniji aristokratski rod u Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu. Stjecanje novih posjeda započeto aktivnostima Nikole III. i Nikole IV. nastavljeno je i u vrijeme njegova sina Jurja IV. (1549-1603.) kada su Zrinski imali tri osnovne grupe posjeda uz granicu Ugarsko-hrvatskog kraljevstva i Austrijskih Nasljednih Zemalja – 1) u središnjoj Hrvatskoj; 2) u Željeznoj (Vas) i Zaladskoj županiji i 3) u primorju.

Od kraja 16. st. trgovina stokom je bila preusmjerena sa tzv. Ljubljanske ceste na primorske posjede Zrinskih što je uz podizanje tridesetničkih postaja u trgovištima koja su bila pod vlašću Zrinskih, povećalo prihode. Na njihovo gospodarsko jačanje tijekom 17. st. utjecalo je podizanje luka u vinodolskom primorju, koje su poglavito služile za trgovinu drvom. God. 1613. došlo je do promjene u posjedovnim odnosima jer su tada obitelji Erdődy vraćena imanja u zapadnoj Ugarskoj u zamjenu za Medvedgrad i Rakovec.

Juraj IV. i Nikola V. (1559-1605.), pristali su uz protestantizam, a to opredjeljenje je vjerojatno vezano i uz posljedicu simpatije preme protestantizmu od strane njihovog oca Nikole IV. Prihvativši protestantizam, kao i okolno plemstvo, Juraj IV. nije mogao ostaviti katoličke svećenike na starim položajima u Međimurju te je umjesto katoličkih doveo protestantske pastore. U Nedelišću je oko 1574-75. pomagao osnivanje tiskare u kojoj su uz Pergošićev Decretum (kajkavski prijevod Tripartituma) tiskane i protestantske knjige.

Sinovi Jurja IV., Nikola VI. (umro 1625.) i Juraj V. (umro 1626.) su u početku bili protestanti, ali ih je ostrogonjski nadbiskup Petar Pázmány obratio na katoličanstvo. Juraj V. je od 1622. do 1626. bio hrvatsko-slavonski ban te je sudjelovao u Tridesetogodišnjem ratu.

Malodobni sinovi Jurja V., Nikola VII. (1620-1664.) i Petar IV. (1621-1671.) do 1637. bili su pod skrbništvom. Nakon povratka sa školovanja 1637. sukobili su se sa Osmanlijama kraj Kaniže. God. 1638. braća su postigla dogovor o razdvajanju posjeda, što su pravno učinili 1649. god. Petar IV. svojim je posjedima upravljao iz Ozlja, a Nikola VII. iz Čakovca. U prvoj pol. XVII. st. Zrinski su, uz postojeću luku Bakar koju je kasnije zadržao Petar IV., podigli luke Selce, Bakarac, Kraljevicu i Crikvenicu, koje su pripale Nikoli VII.

Zrinski su tijekom ranoga novog vijeka sustavno gospodarski razvijali svoje posjede, osnivali brojna trgovišta i obnovili izveznu trgovinu preko sjevernojadranskih luka. Oni su se prvobitno obogatili na trgovini ugarskom stoku koju su preko svoje luke u Bakru izvozili na talijanski prostor. Kasnije su u trgovini stoku zamijenili proizvodima i sirovinama s vlastitih posjeda. Trgovali su željezom iz njihove željezare u Čabru, solju, drvenom građom i žitaricama. Zrinski su putem svoje izvrsno organizirane trgovačke djelatnosti, kontrolom putova i ostvarivanjem velike dobiti u poslovanju postavili temelje ranom kapitalizmu na hrvatskom prostoru. Visokim prihodima su mogli održavati vlastitu vojsku. Jačanje gospodarstva na njihovim posjedima utjecalo je na ubrzan razvoj trgovišta: Čakovec, Legrad, Štrigova, Središće, Nedelišće, Prelog, Turnišće (danas Podturen), Rakovec, Vrbovec, Trg kraj Ozlja, Ozaljsko Trgovište, Ribnik, Dubovac i druga. Stanovnici trgovišta su činili od 22 (Međimurje) do preko 30 posto stanovništva vlastelinstava (Rakovec).

Oni su od početka XVII. stoljeća razvili intenzivne gospodarske i političke veze s Mletačkom Republikom koja im je priznala mletačko plemstvo. Pripadnici ove obitelji su održavali i dobre veze s Dubrovačkom Republikom. To je sve upućivalo na to da su Zrinski stvarali sustav saveza usmjerenih protiv Habsburgovaca. Gospodarsko suparništvo je bilo razumljivo jer su habsburška luka Rijeka i zrinska luka Bakar bili međusobni konkurenti.

Izniman gospodarski i vojni potencijal Zrinskih u XVII. st. nije predstavljao opasnost samo za Osmansko Carstvo već i za Habsburgovce. Pojačana budnost Habsburgovaca na prostoru Ugarsko-hrvatskog kraljevstva oslabila je i moć župana u ugarskim županijama, koju su Zrinski tradicionalno obnašali u Zaladskoj županiji. No, kako su Nikola VII. i Petar IV. bili usmjereni prema Hrvatskoj, njima je od županske bila zanimljivija dužnost bana.

Prijetnja sa zapada Europe primorala je Habsburgovce na čuvanje, pod svaku cijenu, za Hrvatsku nepovoljnog mira s Osmanlijama. Nemogućnost oslobađanja od Osmanlija zauzetih hrvatskih i ugarskih područja te nespремnost Habsburgovaca za ozbiljnije vojne akcije bili su među uzrocima urote koja je rezultirala propašću Zrinskih. Habsburgovci su htjeli obuzdati moć hrvatskog i ugarskog visokog plemstva te su dijelili povlastice nižem plemstvu, ali istovremeno nastojali stvoriti jaku apsolutističku državu. Jedna od važnijih prepreka Habsburgovcima u tim nastojanjima su bili Zrinski, koji su kao ciljeve imali osloboditi se istovremeno i habsburškog i osmanskog pritiska.

Iako su Habsburgovci u ratu 1664. sa svojom vojskom predvođenom Montecuccolijem, dokazali sposobnost odupiranja Osmanlijama nisu bili spremni za njihovo protjerivanje iz Podunavlja. Takva po Hrvatsku i Ugarsku loša politika Habsburgovaca pobudila je niz nezadovoljstava među hrvatskim i ugarskim visokim plemstvom. Grupa utjecajnih plemića okupljena oko bana Nikole VII. razmišljala je o uklanjanju Habsburgovca s kraljevskog trona. Urotničku skupinu je isprva otvoreno podržavao i Nikolin brat Petar IV., a kasnije joj se i aktivno priključio. Urota je na neki način predstavljala put prema oslobođenju Zrinskih od habsburške vojne i gospodarske blokade. Nakon Nikoline pogibije u lovu 1664. urotnici su ostali bez vođe s vizijom, a vodstvo prelazi na Petra IV. koji je krivo procijenio političke odnose i spremnost susjeda Habsburške Monarhije za upuštanje u borbu na strani urotnika. Činjenica je kako su Zrinski precijenili svoje snage, a razlozi uništenja obitelji nisu bili samo politički već i gospodarski jer su Zrinski akumulirajući bogatstva trgovačkim poslovima predstavljali veliku opasnost za apsolutističku državu koju su upravo gradili Habsburgovci. Leopold I. Habsburg je Petra IV. dao uhititi i kasnije 1671. pogubiti u Bečkom Novom Mjestu. Nakon sloma urote, Petrova supruga Ana Katarina je sa svojom kćerkom Zorom Veronikom bila odvedena u Graz gdje je bila smještena u jednoj privatnoj kući. U veljači 1672. godine razdvojili su majku i kćer. Ana Katarina je bila premještena u samostan sestara dominikanki u Grazu, a kćer Zora Veronika otpremljena sestrama uršulinkama u Celovec (Klagenfurt). Ana Katarina je umrla u Grazu 1673. godine. Zora Veronika je preživjela majku i umrla je u Celovcu 1735. godine. Druga kćerka Judita Petronila je umrla u Zagrebu 1699. godine, a bila je predstojnica samostana klarisa. Treća kćer Jelena je umrla u veljači 1703. godine u izbjeglištvu na teritoriju Osmanskog Carstva, u Nikomediji. Još je ranije, u bitci kod Slankamena 1691. poginuo Nikolin sin Adam. U Grazu je u tamnici 1703. umro Petrov i Katarinin sin Ivan Antun Zrinski. Njegovom smrću je po muškoj lozi izumrla obitelj Zrinski.

Propast urote je imala veliki utjecaj na daljnji gospodarski i politički razvitak Hrvatske ne samo što su njihova imanja prešla pod fiskalnu upravu, nego i zbog toga što je Dvorska komora uzimala s tih posjeda cjelokupnu feudalnu rentu. Zbog toga je došlo do povećanja fiskalnih prihoda središnjih austrijskih vlasti u Hrvatskoj dok se najveći dio tih prihoda trošio izvan hrvatskih zemalja.

prof.dr.sc. Hrvoje Petrić